

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **М.О. Сидорової**
„Лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатурами у
реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу“, подану на
здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
(спец. 10.02.04 – „германські мови“)

Дисертація Марії Олегівни Сидорової присвячена вивченню сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу. Автор досліджує речення-висловлення з імплікатурами в реактивних ходах дискурсу, визначає структурно-семантичні та дискурсивно-прагматичні характеристики таких речень.

Актуальність теми роботи зумовлена лінгвопрагматичною спрямованістю дослідження імпліцитних висловлень, що відповідає загальній тенденції сучасної лінгвістики до інтерпретації розумової діяльності людини у мовленні, визначається функцією і значимістю імплікатур у мовленнєвій взаємодії, змістом і вектором завдань, вирішення яких поглиблює знання у галузі дискурсивної прагмалінгвістики.

Матеріалом дослідження послуговували більше 3000 дискурсивних фрагментів із творів сучасної художньої літератури Німеччини, Австрії і Швейцарії, а також фрагменти діалогів з 9-ти сучасних німецькомовних художніх фільмів (78 год. звучання). Кількісний обсяг практичного матеріалу можна вважати достатнім для проведення належного наукового аналізу об'єкта.

Мета дослідження та вирішення завдань знаходять втілення у **чотирьох** розділах дисертації. У першому розділі автор подає критичний огляд фахової літератури, визначає термінологічний апарат, уточнює зміст таких понять, як *реактивне висловлення*, *діалогічний дискурс*, *імплікатура*, *стратегія*, *тактика* тощо. Другий розділ обґрунтовує вибір практичного матеріалу, визначає методику дослідження об'єкта, а також алгоритм

інтерпретації прикладів. Аналізу піддано фрагменти діалогу, які виявляють імплікатури в одному з реактивних висловлень. Автор обґрунтовує залучення до аналізу сучасних методів лінгвістичного аналізу, впровадження кількісної обробки даних, на основі яких встановлює показники частотності досліджуваних елементів мови. У третьому розділі автор на основі мовних елементів досліджує конвенційні імплікатури, інтерпретує з урахуванням контексту конверзаційні імплікатури у реактивних ходах діалогічного дискурсу. Четвертий розділ присвячено дослідженню іллокутивного та стратегічного потенціалу висловлень з імплікатурами в реактивних ходах діалогічного дискурсу.

Структура дисертації відповідає вимогам ДАК України щодо правил оформлення та написання кандидатської дисертації. **Автореферат** дисертації **адекватно відбиває** основні її положення, тактику та стратегії автора у проведенні аналітичної роботи з теоретичним і практичним матеріалом.

Вивчення дисертації дозволяє стверджувати, що М.О. Сидорова **вирішила** поставлені у Вступі завдання, сформулювала та реалізувала власні наукові підходи до вивчення об'єкта дослідження.

1. Автор **довела**, що літературні діалоги як форма відображення мовленнєвої взаємодії персонажів виявляють високу ступінь наявності імпліцитних смислів. Спираючись на лінгвопрагматичні характеристики речення у складі діалогу (визначення інтенції мовця, виду мовленнєвої дії, ефективності/неефективності акту мовлення), автор на основі систематизації та кількісного аналізу прикладів зазначає (і у такий спосіб ще раз обґрунтовує – вже у методологічному аспекті – актуальність теми і доречність її дослідження), що високу частотність імплікатур у мовленні персонажів можна пояснити наявністю *частих змін* ходів учасників комунікації, *близькістю* лексики та синтаксису речень у діалозі до реального розмовного мовлення, *загальнолюдською тематикою фрагментів діалогу*.

2. Заслугує на **позитивну** оцінку застосування автором тактики аналізу прикладів: з метою розрізнення двох рівнів комунікації в художньому діалозі (внутрішня: *персонаж ↔ персонаж* і зовнішня: *автор ↔ читач*) автор застосовує методику абстрагування від факторів, що визначають зовнішню комунікацію. Такий крок є **правильним**, оскільки дозволяє під час аналізу речення враховувати одиниці мови (мовлення) та внутрішні / зовнішні фактори впливу на такий аналіз. Це сприяє отриманню **об'єктивних** результатів дослідження практичного матеріалу.

3. **Обґрунтованими** вважаємо також **тактики** автора щодо визначення основного принципу вибірки (*наявність у реактивному реченні імплікатури*) та лінгвопрагматичного підходу до інтерпретації імплікатури, що дозволяє виокремити приклади (групи прикладів) для системного і однотипного підходу під час їхнього аналізу з метою виявлення дискурсивно-прагматичних характеристик. **Доцільність** застосування запропонованої автором методики дослідження імплікатур виявила себе у третьому і четвертому розділах дисертації.

4. **Важливими** в аспектах теорії мови і мовлення, а також практики викладання німецької мови як іноземної вважаємо положення і висновки дисертації, які **узагальнюють** дослідження індикаторів імплікатур. Автор на належному науково-методичному рівні **визначила**:

1) **конвенційні імплікатури**, які виявляють граматичні та синтаксичні індикатори: – *дієслова* (автором **встановлено** три семантичні типи дієслів: імплікативні, фактивні, презупозиційні, **зазначено** їхні загальні та відмінні риси); – *градуальні частки*; – *якісні прикметники* у вищому та найвищому ступені порівняння; – *прислівники*; – *умовний спосіб*; – *риторичні питання / твердження / спонукання*; – *умовне речення*.

2) **конверзаційні імплікатури**: дедуктивні, індуктивні, абдуктивні, індикатором яких є контекст.

Кожний індикатор конвенційної імплікатури автор дисертації представляє на основі художнього тексту, пояснює його лінгвопрагматичну сутність; наприклад: для дієслів – це пресупозиційна властивість, допуск / проба на заперечність; для градуальної частки – семантика відношення *фокуса* частки та *сфери дії* (вхід до сфери або вихід за сферу дії); для якісних прикметників – взаємодія з часовими формами дієслова; для одних груп займенників – кореляція із семантикою відповідної лексеми в ініціальному реченні, а для інших – демонстрація семантики протиставлення; умовний спосіб співвідноситься з імплікатурами в простих вільно оформлених реченнях та кліше.

Теоретично та **практично значимими** є також прагмадискурсивні характеристики індикаторів конверзаційних імплікатур. Методика їх встановлення та опису поглиблює розуміння внутрішніх закономірностей мови. З практичної токи зору це полегшує комунікантам взаєморозуміння, зумовлює ефективність впливу на партнера по комунікації. Автором дисертації **доведено**, що: дедуктивні імплікатури виводяться на ґрунті посилок *логічного силогізму*, які містяться у мовному контексті та пресупозиції; індуктивні імплікатури виявляють себе на основі закону достатньої підстави, в якості якої виступає вказівка на наслідок або причину; абдуктивні імплікатури – базуються на гіпотезах у межах дискурсивного аналізу. Для успішної комунікації важливо знати, наскільки висока ступінь **залежності** імплікатур від дискурсивного контексту.

5. У теоретичному і практичному аспектах важливим є питання дослідження іллокутивного та стратегічного потенціалу висловлень з імплікатурами в реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу. У результаті лінгвопрагматичної інтерпретації мовленневих актів у межах дискурсу автором **визначено** зв'язки між реалізацією реактивних імпліцитних мовленневих актів і стратегіями аргументації, ввічливості та вуалювання. **Висновки** автора про те, що аргументація пов'язана з тактиками

обґрунтування, узагальнення; ввічливість – з тактиками *ликопідвищення* адресата, власного *ликозниження*; вуалювання – з тактиками власного *ликопідвищення*, *евфемізації*, *ухилення*, *ликозниження* адресата та *ликопідвищення* / *ликозниження* третьої особи – розкривають інтенції мовця, можливості маневрувати, робити паузи (мовчати), ухилятися від прямих висловлювань. Результати спостережень автора у цьому напрямі збагачують данні про сутність імплікації (імплікатур), зокрема, про основу „зародження“, формат її реалізації – варіанти прояву та індикатори. З практичної точки зору слід враховувати дані про те, що імплікатури, як правило, тяжіють до відносно невеличкої групи мовленнєвих тактик. У роботі проілюстровано, що для реалізації тактик *натякання* та *евфемізації* характерні конверзаційні імплікатури, у той час як для реалізації решти тактик – конверзаційні та конвенційні.

Встановлені автором характеристики об'єкта вважаємо **новими, важливими** в аспектах теорії комунікації та методики викладання німецької мови як іноземної. Результати дослідження спряють розвитку дискурсивно-прагматичного напрямку в лінгвістиці, поглиблюють теорію мовленнєвих актів (імпліцитні смисли). **Практична цінність** роботи полягає у можливості використання її положень та висновків у лекційних курсах з теоретичної граматики німецької мови, загального мовознавства, теорії комунікації, у дослідженнях студентів і молодих учених.

Високий науковий рівень рецензованої дисертації зумовлено: актуальністю теми, її теоретичною та практичною значущістю, зв'язком з провідними напрямками в науці; новизною та актуальністю завдань, сучасною методологією дослідження, якісним практичним матеріалом, належним рівнем наукової підготовки дисертанта. Зміст тексту, теоретичних положень та висновків дисертації не виявляє логічних протиріч.

Зауваження до роботи стосуються окремих тверджень автора щодо теорії імпліцитного акту, методології дослідження об'єкта та характеристик предмета.

1. Дисертація присвячена дослідженню *німецькомовного* діалогічного дискурсу. Отже, об'єкт – дискурс, **німецький**. Матеріал дослідження – сучасна **німецька** мова. На жаль, у Розділі 1 практично **відсутні** думки **німецьких** лінгвістів, **німецькі** визначення, терміни тощо. У той же час, у Списку наукової літератури є достатня кількість творів німецьких учених.

2. Запитання до деяких тверджень і термінів у дисертації.

На с. 19 читаємо:

Исследователи ... настаивают на том, что **реактивные** высказывания необходимо рассматривать **без отрыва** (жирный шрифт – наш **В.К.**) от того инициального хода, к которому они привязаны, и, следовательно, изучать всю совокупность связей, возникающих между инициальным и реактивным высказыванием в определенном фрагменте диалога.

Запитання: З чим може бути пов'язана думка, що реактивні висловлення можна розглядати *окремо* – без уваги на попереднє висловлення?

Запитання до речення на с. 19:

Инициальное и реактивное высказывания всегда связаны между собой определенными **семантическими** отношениями.

А іншими видами відношень вони не зв'язані? Що Ви розумієте під **семантикою** в лінгвістиці?

3. Професор Л.Р. Безугла започаткувала в українській германістиці термін *intendieren*: рос.: *интендировать* / укр.: – *інтендирувати*. Як читач і як лінгвіст можу сказати, що далеко не всім цей термін може бути зрозумілим. Звідси – запитання: Чи можна замість *інтендирувати* вжити слова, які є похідними від німецького слова: *beabsichtigen, planen*, англ. – *mean* (мати на увазі)? Крім фактору *розуміння* є ще фактор *сприйняття* слова *на слух*. Якщо б це врахувати, то тоді фрази: „ ... под импликатурой

понимаем имплицитный смысл высказывания, который **интендируется** адресантом и выводится адресатом в дискурсе або: „В дискурсе оба типа имплицатур являются **интендируемыми** ...“ могли б бути зрозумілими значно більшою аудиторією та мати благозвучнішу форму.

4. У межах коментаря дискурсивних фрагментів автор вживає літерисимволи (напр. с. 61):

ИХ: $Q(p)$

РХ: $Q(q) \gg A(\sim q) \gg A(p)$

Така „символізація“, на наш погляд, ускладнює сприйняття думки автора дисертації (чи виправдана додаткова увага читача?). Для читача (філолога) достатнім є пояснення прихованих смислів. Звідси запитання: Чи можна обґрунтувати введення знаків – в аспектах лінгвістики і методики їх введення (у чому полягає їх цінність для розуміння ситуації спілкування?).

5. Вивчення дисертації „викликало“ у мене запитання про можливість постановки питання про дослідження взаємозв'язку *прихованого смислу* (ідеї, тактичного кроку і т.п.) і *риси характеру німця* як представника етносу. Іншими словами: Чи виникала у дисертантки думка про лінгвокультурний, зокрема, національно-ментальний аспект характеристики об'єкта?

6. Звісно, в одній дисертації охопити все неможливо. Однак, у процесі роботи над нею, виникають думки, які розширюють увагу дослідника, і тоді виникає проблема щодо надання пріоритету одного питання над іншим. У зв'язку з цим хотілось би знати, чи виникала у автора ідея змоделювати (і відобразити!) 10-15 ситуацій, які б могли відбивати типові стандартизовані імплікатури? У той же час такі комунікативні моделі могли б слугувати ілюстраціями (прикладми) вживання мовленнєвих формул досліджуваного формату. У цьому випадку очевидна практична значущість комунікативних моделей для вдосконалення мовленнєвих навиків.

До речі, термін *модель* автором використовується у роботі, однак, в інших цілях.

Висловлені зауваження та міркуванні **не** впливають на загальну **високу** оцінку дисертації. Робота М. О. Сидорової виконана на **належному** науковому рівні, має **цілісний** та **завершений** формат, **теоретичну** та **практичну значущість**. Теоретичні положення та висновки, що визначають об'єкт і характеризують предмет дослідження, є **новими**, відбивають **значимі** у теоретичному та практичному аспектах результати. Публікації М.О. Сидорової у повному обсязі **відображають** ідеї автора та результати дослідження.

На підставі вищезазначеного вважаємо, що рецензована дисертація **відповідає** "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженому Кабінетом Міністрів України 24.07.2013 № 567, а її автор, **Марія Олегівна Сидорова**, **заслуговує** на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Козловський В.В.
доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології
Інституту філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, професор

10.11.2015

ПІДПИС ЗАСВІДАЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
30.11.2015

Відрук одержано 12.11.2015р.

Вчений секретар спецради Мр

Г. Т. Морозова